



**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2021

Taal Tongval zonder dialecten?

De Vogelaer, Gunther ; De Wulf, Chris

DOI: <https://doi.org/10.5117/TET2020.1.DEVO>

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-203271>

Journal Article

Published Version



The following work is licensed under a Creative Commons: Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) License.

Originally published at:

De Vogelaer, Gunther; De Wulf, Chris (2021). Taal Tongval zonder dialecten? Taal Tongval. Tijdschrift voor Taalvariatie, 72(1):1-6.

DOI: <https://doi.org/10.5117/TET2020.1.DEVO>

Taal & Tongval zonder dialecten?

Gunther De Vogelaer en Chris De Wulf

TET 72 (1):1–6

DOI: 10.5117/TET2020.1.DEVO

1 Korte kroniek van een tijdschrift

Dit themanummer bevat een selectie van de bijdragen aan het colloquium ‘Dialectologie zonder dialecten’ uit 2018, waarop ook het 70-jarige bestaan van *Taal & Tongval* werd gevierd. Toen het tijdschrift in 1949 voor het eerst verscheen, was de directe aanleiding blijkbaar “dat de redacties der filologische tijdschriften wegens plaatsgebrek herhaaldelijk bijdragen van dialectologische aard hebben moeten weigeren”, en dat in een periode waar “de belangstelling voor de dialecten [...] er niet op achteruitgegaan [is]” en “het onderzoek der streektalen [...] zich geleidelijk van liefhebberij tot wetenschap ontwikkeld [heeft]”. De hoop van de redactie was bovendien dat het tijdschrift zou uitgroeien tot “het gemeenschappelijk podium [...] waarop Nederland en Vlaanderen elkaar kunnen ontmoeten om de resultaten van het onderzoek, dat elk op eigen grond verrichtte, uit te wisselen.”

De ondertitel in 1949, *Tijdschrift voor de studie van de Nederlandse volks- en streektalen*, vatte het wetenschappelijke karakter van het blad, dat daarnaast open wilde staan voor populair-wetenschappelijke bijdragen, en als vraagbaak fungeren. *Taal & Tongval* verschijnt aanvankelijk bij de Antwerpse uitgeverij De Sikkel, met ondersteuning van het Belgische ministerie van onderwijs, en vanaf 1951 ook van de Belgische Universitaire Stichting, en later ook van de Belgische en Nederlandse wetenschapsorganisaties. Door financiële problemen werd in 1957 overgeschakeld op een uitgave in eigen beheer, met Willem Pée als verantwoordelijke uitgever; vanaf 1958 fungeert het tijdschrift ook als *Officieel orgaan van de dialectcentrales van Gent, Leuven en Amsterdam*. In de eerste decennia blijft de samenstelling van de redactie behoorlijk stabiel. Een scharnierjaar is

1976: maar liefst vier redacteurs, waaronder de mede-oprichters Leenen, Pauwels en Pée, worden dan vervangen. De nieuwe generatie, met Berns, De Schutter, Goossens en Taeldeman, kondigt aan geen grote veranderingen door te voeren. Men schrapte weliswaar enkele oude rubrieken (de Kroniek en de Tijdschriftenschouw), maar kiest, in een periode waarin de sociolinguïstiek opgang maakt, voor een nieuwe ondertitel die in de lijn ligt van de oorspronkelijke missie: *Tijdschrift voor dialectologie*. Niettemin verschijnen vanaf die periode ook frequent artikelen die buiten de traditionele dialectologie te situeren zijn. Wanneer in 2001 dan de nieuwe ondertitel *Tijdschrift voor taalvariatie* geïntroduceerd wordt, luidt het dan ook dat hiermee alleen wordt aangesloten bij een “inhoudelijke verruiming die al een paar decennia aan de gang is.” Vanaf 2012 verschijnt het tijdschrift opnieuw bij een uitgeverij, Amsterdam University Press, die zich niet alleen op de wetenschappelijke wereld richt maar ook geïnteresseerde leken tot haar doelpubliek rekent. Vanaf dat moment voert het tijdschrift naast een Nederlandse ook een Engelse ondertitel, *Language Variation in the Low Countries*. Taal & Tongval wordt dan ook online beschikbaar.

In de loop van de jaren werd de redactionele werking van het tijdschrift op meerdere punten aangepast. Bij de samenstelling van de redactie valt continuïteit op in de vertegenwoordigde instellingen. Nadat het aantal redacteurs tot ongeveer een tiental is aangegroeid, besluit men in 1990 om ook een redactieraad op te richten. De redactie, waaruit op dat moment met Weijnen ook het laatste oorspronkelijke lid verdwijnt, wordt tot zes leden teruggebracht; de redactieraad zal niet alleen bestaan uit de afscheidnemende redacteurs maar wordt aanvankelijk uitgebreid tot 16 leden, die een ruim palet aan universiteiten in de Lage Landen vertegenwoordigen, en waarin naast dialectologische ook zeer veel historisch-taalkundige expertise vertegenwoordigd is. In recentere decennia is een verdere verbreding vast te stellen, met ook buitenlandse leden, en leden met expertise in de sociolinguïstiek en de formele taalkunde.

Een bijzondere rol spelen de themanummers. Vanaf 1963, met een aflevering gewijd aan Oost-Nederland, verschijnen onregelmatig themanummers binnen de reeks. In 1987, wanneer Goeman, De Schutter en Taeldeman een nummer over *Morfologie* redigeren, schakelt men echter een versnelling hoger, en wordt besloten om jaarlijks een themanummer buiten de reeks uit te brengen, dat gekoppeld is aan een colloquium. Na verloop van tijd, en in versterkte mate na 2010, worden de colloquia en de themanummers ook gebruikt als instrument om de internationale zichtbaarheid te vergroten, door prominente buitenlandse sprekers uit te nodigen, en door de thema's

te kiezen in aansluiting aan internationale debatten. Vanaf 2010 verschijnen de themanummers weer binnen de reeks.

Wellicht is de publicatietaal de meest zichtbare indicatie van de toenemende internationalisering. Daarbij moet wel aangestipt worden dat de meeste discussies ook in de beginjaren van *Taal & Tongval* ingebed waren in de internationale dialectologie, met in die tijd een zwaartepunt in Duitstalig gebied. Het allereerste anderstalige stuk in het tijdschrift illustreert dat: in 1952 formuleert Adolf Bach een Duitstalig weerwoord op een bespreking van zijn *Geschichte der deutschen Sprache* door Leenen. In 1959 verschijnt dan het eerste anderstalige onderzoeksartikel, eveneens in het Duits, nl. een etymologie van het Zeeuwse 'haaiman' door Foerste. Vanaf het midden van de jaren 1970 wordt geregeld verwezen naar de Angelsaksische sociolinguïstiek. Niettemin blijven anderstalige artikelen zeldzaam. Het Engels als publicatietaal duikt voor het eerst in 1977 op, in een besprekingsartikel van de *Atlas Linguarum Europae* door Norval Smith, waarbij opvalt dat in het voorwoord van het betreffende nummer, de Schotse afkomst van de auteur als expliciete rechtvaardiging voor de taalkeuze wordt gebruikt, in tegenstelling tot bij de oudere artikelen in het Duits. Het eerste onderzoeksartikel in het Engels, van Anthony Buccini, verschijnt pas 20 jaar later (in 1996), in een themanummer over het Afrikaans, waarin daarnaast ook nog vijf Afrikaanstalige bijdragen worden opgenomen. Vanaf 2010 wordt een aanzienlijk deel van de kopij in het Engels aangeboden. Die verengelsing is deels te toe schrijven aan de internationalisering van de auteurs, maar ook Nederlandstalige auteurs kiezen vaker voor het Engels als publicatietaal, vooral in de themanummers. Toch blijft het Nederlands de bovenhand houden. In de jaargangen 61 (2009) t.e.m. 71 (2019) wordt bijna twee derde van de wetenschappelijke bijdragen – we tellen de inleidende stukken voor themanummers, voorwoorden, in memoriams, boekbesprekingen en signalementen even niet mee – in het Nederlands gepubliceerd.¹ Van de 104 bijdragen die we in de recentste jaargangen turfden, zijn er 66 in het Nederlands, 36 in het Engels en 2 in het Duits geschreven. In het voorliggende nummer komen daar drie artikelen in het Nederlands en één in het Engels bij. Het huidige *Taal & Tongval* geldt daarmee, ondanks de verengelsing, als primair publicatiekanaal voor Nederlandstalige wetenschappelijke bijdragen over taalvariatie in de Lage Landen.

Daarnaast bleef *Taal & Tongval* ook het tijdschrift bij uitstek dat wetenschappelijke bijdragen over de Nederlandse dialectologie aantrekt. Alhoewel de artikelen niet zo gemakkelijk op hun inhoudelijke focus als op hun taal geklassificeerd kunnen worden, valt daar toch wel een en ander over te zeggen. De drie meest voorkomende onderwerpen in de bijdragen

vanaf jaargang 61 zijn het interne taalsysteem van een of meerdere dialecten, de sociolinguïstische aspecten van dialect, standaardtaal en tussenvariëteiten en de diachrone taalkunde. In mindere mate komen ook artikels over historische sociolinguïstiek en over taalcontactsituaties, inclusief variatie van het Nederlands bij ethnische minderheden voor. Af en toe zijn er ook artikels over taalverwerving, gebarentaal, en bijdragen die de comparatieve of theoretische toer opgaan. Al die onderwerpen tonen dat Taal & Tongval zich op het kruispunt van twee spanningsvelden bevindt: dat tussen de ‘traditionele’ dialectologie en sociolinguïstiek enerzijds en dat tussen synchrone en diachrone taalkunde anderzijds, en wel met het Nederlandse taalgebied / het Nederlands als rode draad. De huidige ondertitel van het tijdschrift, *Language Variation in the Low Countries*, blijkt daarmee, ondanks het Engels, een uitstekende ‘fit’ voor de redactionele keuzes van het afgelopen decennium.

2 Dialectologie zonder dialecten?

Uit het voorgaande blijkt dat Taal & Tongval allerminst een tijdschrift zonder dialectologie of zonder dialecten is geworden, maar of dat in de toekomst zo blijft, hangt van de dialecten zelf af. Hoe vitaal zijn de dialecten nog, en wat beschouwen we tegenwoordig als dialect? De bijdragen in dit nummer geven aanleiding tot reflectie hierover, waarbij dialectverlies en het daardoor noodzakelijke descriptieve werk hoofdzakelijk in de bijdrage van Versloot en die van Van Keymeulen een rol spelen, terwijl mogelijke nieuwe definities voor dialect en nieuwe methodes in de dialectologie bij Hinskens, resp. bij Doreleijers, van Koppen & Swanenberg het onderwerp vormen.

Versloot gaat uit van het begrip dialect als streektaal, dat impliciet lokale, oude variëteiten van het Nederlands inhoudt, waarbij lang het unieke karakter dankzij een gebrek aan mobiliteit behouden bleef. Het verdwijnen is zowel in Nederland als in België al het onderwerp van losstaande, vaak op één regio of één land toegespitste onderzoeken geweest, en op basis van de gecombineerde gegevens stelt Versloot een verdere afname van het dialectgebruik in het hele Nederlandse taalgebied vast, vroeger ingezet in Nederland, maar met recent een sneller verloop in Vlaanderen. Nog net op tijd, voor een groot deel in de periode van de door Versloot beschreven terugloop in de tweede helft van de twintigste eeuw, is er volgens Van Keymeulens bijdrage een grote inspanning geleverd door verschillende wetenschappelijke instellingen in het Nederlandse taalgebied om die

streektalen in een hele reeks descriptieve projecten op te tekenen. De dubbele opzet, het vastleggen van (verdwijnd) talig erfgoed voor de gemeenschap maar ook het aanleggen van taalkundige corpora voor dialectologen, is een werk van lange adem geweest dat in de huidige tijdsgeest om twee redenen niet meer mogelijk is: ten eerste gaat het vinden van fondsen voor zgn. “slow science”, d.i. descriptief werk zonder onmiddellijke theorievormende of maatschappelijke return, heel moeizaam, ten tweede is het object van dat catalogeren blijkens de bijdrage van Versloot binnenkort verdwenen. Wat aan dialecten in de zin van streektalen op dit moment nog niet in monografieën, atlanten, woordenboekenreeksen en databases zit, zal er ook niet meer in geraken en is mogelijk voorgoed verloren, al ziet Hinskens in zijn bijdrage wel moderne methodes om ook nu nog aan bijkomende dialectdata te komen. Tegelijk zijn de technische omstandigheden om deze variëteiten te onderzoeken nog nooit zo gunstig geweest. Van Keymeulen beschrijft, naast de historiografie van een aantal verzamelprojecten, de digitale en met name online ter beschikking staande vorm waarin de ‘verloren’ streektalen hun weg kunnen vinden naar taalkundigen, en ook naar de bredere gemeenschap die hiermee een groot onderdeel van haar talige canon voorgoed bewaard ziet, ook al maakt ze er zelf minder en minder gebruik van. De traditionele streektalen zijn daarmee in de eenentwintigste eeuw voorgoed verschoven van oraal erfgoed naar digitaal erfgoed.

Daarmee hoort taalvariatie, ook met een sterke regionale inslag, nog niet tot het verleden. Hinskens’ bijdrage stipt, in navolging van Sapir in 1921 (!), aan dat de taalgeschiedenis bestaat uit een komen en gaan van steeds nieuwe dialecten, waarbij de recente ontwikkelingen gekarakteriseerd kunnen worden als het ontstaan van een multidimensioneler variatielandschap. De belangrijkste methodologische implicatie hiervan is dat geavanceerde kwantitatieve methodes nodig zijn om variatiepatronen te vatten, net als nieuwe theoretische kaders, die zowel uit de sociolinguïstiek als uit de systeemlinguïstiek gehaald worden. Hiermee wordt de dialectologie sterker geïntegreerd in de ‘mainstream’ linguïstiek, wat, als het vakgebied hierop reageert met een houding van theoretisch en methodologisch pluralisme, interessante nieuwe horizonten kan openen. De bijdrage van Doreleijers, Van Koppen & Swanenberg knoopt hierbij aan en richt de aandacht op hedendaags regionaal gekleurd Nederlands, meer bepaald op genusmarkering in Noord-Brabant. Hierbij blijkt het traditionele dialect, ook al wordt het minder en minder gebruikt, te dienen als een uitgangspunt voor variatie op de as standaard – niet-standaard. De oude streektaal speelt als passief repertoire een rol en voedt het actieve repertoire van de regionale omgangstaal. Hier staat niet een dialect of de dialectspreker centraal, maar de

spreker die zich onder meer van streektalige vormen bedient, er zijn boven-regionaal taalgebruik mee vormgeeft en zichzelf mee identificeert. Zulke ontwikkelingen geven aan dat het onderzoek naar taalvariatie, dat in de Angelsaksische traditie overigens eenduidig als dialectologie te begrijpen is, nog steeds met lokale dialecten rekening moet houden, ook als die niet meer gebruikt worden in de vorm waarin ze in de negentiende en twintigste eeuw zijn opgetekend.

Noot

- ¹ Van die categorieën zijn alle bijdragen, op twee na, overigens in het Nederlands.